

Nanette Bienfait & Dirkje Ebbers:

Schoolslag te pakken hebben *Vaardigheden in de basisvorming*

Tot op dit moment hebben docenten in het voortgezet onderwijs zich vooral gestort op leerinhouden en werkwijzen voor de Tweede Fase. Dat de Basisvorming een cruciale rol speelt bij de voorbereiding op het studiehuis wordt nu heel duidelijk. Vooral omdat blijkt – gezien de ervaringen van leerlingen én docenten – dat leerlingen in het studiehuis over allerlei vaardigheden moeten beschikken die ze nog niet hebben. Veel scholen kampen dan ook met de vraag: hoe kunnen we onze leerlingen goed voorbereiden op de Tweede Fase? Het vak Nederlands kan en zal hierbij een belangrijke rol hebben. Dirkje Ebbers en Nanette Bienfait beschrijven hoe de methode Schoolslag daar op inspeelt.

‘Wij zijn in 4 havo in de «Tweede Fase» terechtgekomen. Wij worden geacht meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid te tonen. Dat is logisch (...). Maar in plaats van dat rustig op te bouwen krijgen we ineens alles over ons heen. Er wordt dus van ons verwacht zelf te kunnen wat we nooit geleerd hebben.’

De overgang van de onderbouw naar de Tweede Fase verloopt niet vlekkeloos, getuige deze noodkreet van twee leerlingen in een ingezonden brief (*Trouw*, 15 oktober 1999) en alle commotie rond en op 6 december 1999. Centraal in de discussie staat de studielast: de staatssecretaris heeft tijdelijke maatregelen genomen, waaronder het verminderen van het aantal praktische opdrachten en het beperken van de eisen aan het profielwerkstuk. Het punt dat de beide leerlingen hierboven aanroeren is evenwel van een iets andere orde. Niet alleen is de leerinhoud omvangrijk, ook de wijze van leren is veranderd. En

ook dat brengt een forse verzwaring voor leerlingen met zich mee. Tenzij natuurlijk leerlingen juist op dat front goed geëquipeerd de Tweede Fase binnenstappen en ze de slag al enigszins te pakken hebben.

In dit artikel gaan we in op de vaardigheden die de Tweede Fase en het studiehuis van leerlingen verlangen en de manier waarop leerlingen daar in de Basisvorming op kunnen worden voorbereid binnen het vak Nederlands. We illustreren dit laatste met voorbeelden uit *Schoolslag*, een vorig jaar verschenen methode Nederlands voor de Basisvorming, waaraan wij als auteurs hebben meegewerkt.

Eisen in de Tweede Fase

In de Tweede Fase moet een leerling werkstukken maken en presenteren. Daarvoor moet hij terug kunnen vallen op een reeks vaardigheden. Een greep: geschikte teksten kunnen vinden, uit de teksten weer de geschikte informatie halen, de tekst op een handige manier lezen, de informatie ordenen in een verslag, het verslag voor het beoogde publiek schrijven, overtuigende argumenten aanvoeren, kunnen praten over het verslag, etcetera. En heeft het studiehuis z'n beslag gevonden, dan zal de leerling daarenboven moeten kunnen samenwerken, reflecteren op wat hij heeft gedaan en zelfstandig kunnen werken.

De Tweede Fase en het studiehuis veronderstellen dus zowel specifieke taalvaardigheden als meer algemene vaardigheden bij de leer-

Schoolslag is een vorig jaar verschenen methode die voorbereidt op die veronderstelde vaardigheden. De methode wordt pas sinds kort gebruikt. Er zijn nog niet zoveel gebruikservaringen en de gebruikers (docenten en brugklasleerlingen) kunnen op dit moment waarschijnlijk nog onvoldoende beoordelen in hoeverre de methode daadwerkelijk toeleidt naar de Tweede Fase. In afwachting daarvan beschrijven Dirkje Ebbers en Nanette Bienfait, beide auteurs van *Schoolslag*, op welke manier de methode in de eerste drie leerjaren leerlingen in staat stelt goed beslagen het studiehuis te betreden. Naar aanleiding van dit artikel horen we ook graag uw reacties en ervaringen betreffende dit onderwerp.

lingen. Het ontwikkelen van de taalvaardigheden is natuurlijk een duidelijke taak voor het vak Nederlands omdat de vaardigheden deel uitmaken van het eindexamen Nederlands, maar zeker ook omdat ze van belang zijn bij talige taken waar leerlingen zich bij andere vakken voor gesteld zien. Om goed te kunnen functioneren in het studiehuis zijn de algemene vaardigheden voorwaardelijk. Ze zijn vakoverstijgend en alle vakken worden dan ook geacht daar een bijdrage aan te leveren, dus ook het vak Nederlands (zie bijvoorbeeld Verbeek 1996).

De *taalvaardigheden* waar in de Tweede Fase een appèl op gedaan wordt, zijn als volgt te ordenen:

- Informatievaardigheden, bijvoorbeeld: tekstsoorten herkennen, hoofdgedachte van een tekst kunnen vaststellen, belangrijke informatie kunnen selecteren en samenvatten, mondelinge bronnen kunnen raadplegen;
- Presentatievaardigheden, bijvoorbeeld: informatie ordenen, publieksgericht schrijven en spreken;
- Communicatieve vaardigheden, bijvoorbeeld: argumenteren, overleggen, discussiëren.

Algemene vaardigheden waar leerlingen over moeten beschikken zijn met name:

- Zelfstandig kunnen leren (en dus kunnen plannen en organiseren, kunnen reflecteren op het leerproces, strategisch kunnen leren, onderzoek kunnen doen); en
- Samenwerkend leren.

Het is duidelijk dat ook bij die algemene vaardigheden taalvaardigheden weer een rol spelen. Zo kun je alleen goed samenwerken als je adequaat met elkaar kunt communiceren en kun je alleen goed onderzoek doen als je in staat bent informatie uit verschillende bronnen te verwerken.

Hoewel deze vaardigheden onderdeel uit moet maken van de leerstof in de Tweede Fase, worden ze ook al direct bij de start verondersteld. Met andere woorden, hoewel leerlingen eigenlijk nog de gelegenheid zouden moeten krijgen om de vaardigheden te verwerven, wordt van hen verwacht dat ze die ten volle kunnen benutten. Nu is het zo dat veel van de genoemde vaardigheden ook onderdeel van de kerndoelen Basisvorming

uitmaken, maar gezien de ervaringen in de Tweede Fase is het de vraag of leerlingen uit dat toeleidingstraject wel voldoende beslagen ten ijs komen. De antwoorden van scholen in de vierde peiling van de Tweede Fase (PMVO 1999) geven zeker aanleiding tot twijfels op dit punt. Gesteld wordt dat de aansluiting tussen de Basisvorming en de Tweede Fase verbeterd moet worden en naar blijkt besteden scholen daar ook veel energie aan. Bijzonder aandachtspunt is dan zelfstandig leren en werken.

De methode *Schoolslag*

Schoolslag (Asscheman e.a. 1998, 1999, 2000) is een nieuwe methode voor de Basisvorming die uitdrukkelijk met leerlingen werkt aan de verwerving van die nieuwe vaardigheden. Het is een thematische, taakgerichte methode. Dit betekent dat de inhoud geordend is rond thema's en dat in elk thema een zogenaamde taalkaak centraal staat. Voorbeelden van taaltaken zijn: een interview houden, een discussie voeren, een informatieve tekst lezen, een mondelinge presentatie houden, vragen bij een tekst beantwoorden en een artikel schrijven. Leerlingen leren zo'n taalkaak systematisch aan te pakken in drie stappen: voorbereiden, uitvoeren en terugkijken (het vutmodel, zie voor een uitgebreide beschrijving hiervan ook Moer 1998•1). Bij het werken aan een taalkaak verwerven leerlingen 'deelvaardigheden' die nodig zijn om de taak goed uit te voeren. Bij een interview houden bijvoorbeeld, gaat het om vaardigheden zoals het bepalen van geschikte vragen, doorvragen als je iets niet begrijpt en kiezen tussen formeel en informeel taalgebruik. Bij vragen beantwoorden gaat het bijvoorbeeld om het herkennen van verschillende soorten vragen, het zoeken van een antwoord binnen of buiten de tekst, vaststellen welke leesmanier het handigste is en het formuleren van een adequaat antwoord.

Vorbereiding op de Tweede Fase

In *Schoolslag* is een uitwerking gegeven aan het ontwikkelen van de vaardigheden die we in het begin van dit artikel noemden als essentieel voor goed functioneren in de Twee-

De opdracht

Bespreek de presentaties en bepaal aan welke regels een goede presentatie voldoet.

10 minuten

1

Verdeel de taken.

1 Wie doet wat? Verdeel de volgende rollen.

Let op: niet iedereen krijgt een rol.

- Voorzitter
- Regelaar
- Verslaggever
- Tijdbewaker
- Coach

1 minuut

2 Lees in Naslag welke taken bij jouw rol horen.

2

Beantwoord de volgende vragen.

Let op: elk groepslid heeft op een ander deel van de presentatie gelet en kan daar dus iets over zeggen.

1 Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de presentaties die je net hebt gezien? Maak bijvoorbeeld een Venn-diagram van de overeenkomsten en verschillen.

2 Wat vond je goed aan de presentaties en wat vond je minder goed?

3 Welke regels kun je bedenken voor een goede presentatie?

9 minuten

Afbeelding 1: Groepsopdracht beoordeling van presentaties. Uit: *Schoolslag*.

de Fase. Dit is niet alleen gebeurd omdat de kerndoelen van de Basisvorming dat vragen, maar ook omdat *Schoolslag* als geïntegreerde NT1/NT2-methode naar onze mening goed uitgerust moet zijn op het vlak van (taal)leren en taalverwerven.

Samenwerkend leren is een van de benodigde algemene vaardigheden en (in *Schoolslag*) een mogelijkheid om communicatieve vaardigheden als argumenteren en overleggen aan de orde te stellen. *Onderzoek doen* is een taalkaak waarbij niet alleen informatievaardigheden, maar ook de andere taalvaardigheden en de algemene vaardigheden geoefend kunnen worden. Door op diverse manieren aandacht te besteden aan *leren leren* krijgen de algemene vaardigheden die nodig zijn in de Tweede Fase in *Schoolslag* aandacht. Informatievaardigheden van leerlingen worden getraind door *informatie zoeken en verwerken* op verschillende manieren aan te leren.

Samenwerkend leren

In *Schoolslag* worden leerlingen met regelmaat uitgedaagd tot samenwerking. Het samenwerkend leren wordt stapsgewijs opgebouwd.

In het eerste thema van leerjaar 1 wordt het nut en belang van samenwerken aan de orde gesteld (leren van elkaar, elkaar helpen, samen weet je meer dan één) en worden enkele basisregels geïntroduceerd zoals: iedereen moet meedoen, je moet naar elkaar luisteren, je moet er samen voor zorgen dat de opdracht op tijd klaar is en iedereen moet achter het eindproduct staan.

In de loop van leerjaar 1 wordt het aantal voorwaarden voor goede samenwerking uitgebreid. Het gaat dan om sociale aspecten (zoals anderen in hun waarde laten en bijdragen aan een rustig verloop van de samenwerking) en om talige-/gespreksvaardigheden, zoals je mening van argumenten voorzien en bij het onderwerp blijven. Leerlingen krijgen altijd de gelegenheid om nieuwe vaardigheden eerst in tweetallen te oefenen en pas daarna in meertallen toe te passen.

Aan het einde van leerjaar 1 zijn alle voorwaardelijke vaardigheden geïntroduceerd en geoefend en krijgen groepsopdrachten een vaste structuur. Afbeelding 1 is hiervan een voorbeeld. Het is een groepsopdracht waarin groepjes leerlingen twee presentaties beoordelen. De presentaties staan op video. De opdracht hoort bij de voorbereiding op pre-

sentaties die leerlingen zelf in de loop van het schooljaar gaan houden (zie afbeelding 1). Aan het einde van leerjaar 1 moeten leerlingen bij groepsopdrachten rollen verdelen (een voorzitter, een regelaar, een verslaggever, een tijdbewaker en een coach), waarbij elke rol een vast takenpakket heeft. Zo moet de voorzitter zorgen dat ieder groepslid zijn of haar zegje kan doen en de coach zorgt ervoor dat iedereen gemotiveerd en betrokken blijft. Deze taakverdeling kunnen leerlingen terugvinden in *Naslag*, een naslagwerk bij *Schoolslag* met informatie over onder meer de verschillende taaltaken, de woordaanpak, grammatica en spelling. De docent kan het groepswerk evalueren aan de hand van observatieformulieren.

In leerjaar 2 en 3 komen samenwerkopdrachten in elk thema terug. Leerlingen krijgen dan in afnemende mate steun. Doordat steeds minder voorwaarden voor samenwerkend leren geëxpliciteerd worden, moeten ze zelf evenredig meer verantwoordelijkheid nemen voor een goedlopend proces.

Kortom, leerlingen leren sociale en talige vaardigheden die nodig zijn voor een succesvolle samenwerking telkens eerst in een klein verband en pas daarna in een wat groter verband, en van gestuurde en gestructureerde opdrachten naar open opdrachten.

Onderzoek doen

Onderzoek doen is een taaltaak in *Schoolslag*. De taak wordt in elk van de drie leerjaren uitgevoerd, aan het eind van leerjaar 1 voor het eerst. Leerlingen doorlopen met steun de verschillende stadia die bij het doen van onderzoek horen. Veel van de vaardigheden die in eerdere thema's geïntroduceerd en geoefend zijn, komen hier in een functioneel verband terug. Zo leren leerlingen een onderwerp te bepalen en af te bakenen. Ze verzamelen informatie. Hiervoor kunnen ze naast schriftelijke ook mondelinge bronnen raadplegen, waarbij ze dan interviewvaardigheden die ze in een eerder stadium verworven hebben functioneel kunnen inzetten.

Ze leren wat er komt kijken bij het schrijven van een verslag. Zo is er aandacht voor het ordenen van informatie, de uiterlijke verzorging van een verslag en publiekgericht

schrijven. Naast deze talige vaardigheden is er ook veel aandacht voor de planning en organisatie van een onderzoek.

In leerjaar 2 moeten leerlingen niet alleen een onderzoeksverslag schrijven, maar het onderzoek ook op een andere wijze presenteren, bijvoorbeeld in een mondelinge presentatie.

In leerjaar 3 tenslotte, voeren leerlingen weer een onderzoek uit, maar ze worden dan geprikkeld om het leren zelf ter hand te nemen. Leerlingen moeten vaardigheden en kennis die ze eerder verworven hebben met minder steun toepassen.

Leren leren

In *Schoolslag* worden veel middelen ingezet om van leerlingen zelfstandige leerders te maken die weloverwogen keuzen kunnen maken, die kunnen plannen, die kunnen nadenken over hun krachten en zwakten, die strategisch kunnen werken. Zo worden opdrachten in de loop van de leerjaren meer en meer geclusterd aangeboden. Leerlingen moeten de geclusterde opdrachten zelfstandig in de gegeven tijd uitvoeren. De clusters worden langzaamaan 'zwaarder' omdat de tijdsduur toeneemt, er minder steun in de instructie gegeven wordt en leerlingen tussentijds niet meer herinnerd worden aan hun planning.

Verder wordt elke taaltaak afgesloten met een logboek. Hierin noteren leerlingen hun ervaringen met de taaltaak, analyseren wat goed ging en waaraan ze de volgende keer meer aandacht moeten besteden. Logboeken zijn ook de ingang naar de differentiatie. Het logboek helpt hen om te kiezen voor meer of minder steun (zie afbeelding 2).

Ook het vut-model geeft leerlingen greep op hun leerproces. In de voorbereidende fase oriënteren leerlingen zich op een taaltaak. Is de taaltaak bijvoorbeeld 'een documentaire bekijken', dan stellen ze zich in de voorbereiding vragen zoals: Wat zal het doel van de documentaire zijn, welke middelen zullen daarvoor gebruikt worden, wat verwacht ik te gaan zien, met welk doel kijk ik? Bij de uitvoering bekijken ze de documentaire en registreren de informatie die voor hen van belang is. Bij het terugkijken tenslotte, eva-

Thema 9 Los het conflict op!

Logboek

Discussiëren

Opdracht 19

De volgende dingen lijken mij moeilijk bij een discussie:

Tips die mij helpen beter te discussiëren:

Opdracht 38

1 De inhoud van de discussie

Mijn rol in de discussie: voorzitter/deelnemer

Probleem:

Oplossing 1:

Oplossing 2:

Argumenten voor oplossing 1:

Argumenten voor oplossing 2:

Het compromis dat ik kan voorstellen als oplossing:

2 Waar ik aan moet denken tijdens de discussie:

Afbeelding 2: Een voorbeeld van een logboek. Schoolslag.

! nieuwe LEERTIP

Eigen kennis gebruiken **Bedenk wat het doel van de tekst**

is
Probeer voordat je een tekst gaat lezen, vast te stellen welk doel de tekst heeft. Elke tekst heeft een bepaald doel: de tekst wil je informeren, overtuigen, amuseren, of overhalen. Het doel van een reclame is om je over te halen om een bepaald product te kopen. Als je weet dat een tekst bedoeld is om je over te halen, weet je dat je kritisch moet zijn. Als je meer wilt weten over de doelen die teksten kunnen hebben, kijk dan in Naslag.

! LEERTIP

Begrijpen hoe je leert

Werk samen met anderen
Als je samenwerkt, heeft iedereen een eigen inbreng. Je kunt praten over wat de ander gezien of gedaan heeft. Zo kom je samen tot een beter resultaat.

! nieuwe LEERTIP

Gevoelens gebruiken

Zorg voor rustige omstandigheden
Als je iemand interviewt, is het belangrijk dat zowel jij als de geïnterviewde zich prettig voelen. Zorg er daarom voor dat je in een rustige ruimte zit en dat je voldoende tijd hebt voor het interview. Dan is de kans groter dat je te weten komt wat je wilt weten.

! nieuwe LEERTIP

Beperkingen omzeilen

Concentreer je op het belangrijkste
Soms begrijp je niet precies alles wat je hoort. Richt je aandacht dan op het belangrijkste. Probeer de kern van de informatie te ontdekken. Denk niet te lang na over woorden die je niet begrijpt, maar schrijf ze even op. Je kunt dan achteraf de betekenis opzoeken of vragen.

Afbeelding 3: Voorbeelden van leertips. Uit: *Schoolslag*.

lueren de leerlingen of ze gezien hun doel op de juiste manier gekeken en geluisterd hebben en of ze de gewenste informatie hebben gekregen. Zo leren leerlingen welke stappen ze moeten nemen om een bepaalde taak tot een goed einde te brengen. Iets wat niet alleen voor taaltaken geldt, maar voor veel meer taken binnen en buiten school.

Dan zijn er nog de leertips. Door de hele methode heen staan gele 'memootjes' met leertips: strategieën die het (taal)leren effectief, efficiënt en aangenaam kunnen maken (zie afbeelding 3).

Informatie zoeken en verwerken

Je kunt geen werkstuk maken zonder dat je informatie hebt. In leerjaar 1 van *Schoolslag* wordt aandacht besteed aan het zoeken in de bibliotheek. Leerjaar 2 besteedt aandacht aan het kiezen van geschikte naslagwerken (op papier en digitaal), het zoeken erin en het maken van een gegevensbestand.

Niet alleen het vinden van geschikte informatie, ook het verwerken ervan is niet altijd zomaar gedaan. De taaltaak 'een artikel lezen' komt om die reden geregeld terug. Leerlin-

gen leren hoe ze voor zichzelf zo'n taak kunnen vergemakkelijken door bijvoorbeeld eigen voorkennis te activeren ('Wat weet je al van het onderwerp?') en door voorspellingen te doen over de tekst ('Waar zal de tekst over gaan? Waar zal de belangrijkste informatie ongeveer staan? Wat is de handigste manier van lezen?').

Ook onbekende woorden kunnen een struikelblok vormen. Om daarmee om te gaan, leren leerlingen een 'woordaanpak' te hantieren. Onderdelen daarvan zijn: stel eerst vast of je het woord echt nodig hebt om de tekst te begrijpen en zo ja, bepaal dan op de handigste manier (met behulp van de context of een ander bijvoorbeeld) de betekenis, controleer wel altijd even of de gevonden betekenis past in de tekst.

Tot slot

In dit artikel past geen uitputtende beschrijving en illustratie van hoe *Schoolslag* voorbereidt op elke vaardigheid die voor de Tweede Fase van belang is. Onbesproken blijft bijvoorbeeld hoe de schrijflijn is uitgewerkt of hoe we aandacht besteden aan discussiëren en argumentatieve vaardigheden. Hopelijk geven voorgaande voorbeelden wel een goed beeld van wat we beogen met *Schoolslag*: leerlingen helpen het Nederlands als instrument te hanteren, waarbij er uitdrukkelijk vanuit gegaan wordt dat leerlingen vaardigheden eerst moeten verwerven alvorens ze met succes te kunnen inzetten. Ze krijgen zo de kans om langzaam en met hulp toe te groeien naar het soort taalgebruiker dat de Tweede Fase verlangt. Kortom, om hen de slag van school te helpen te pakken te krijgen.

Literatuur

- Asscheman, M., C. Bakker, N. Bienfait, R. Bots, D. Ebbers & M. Sanders, *Schoolslag. 1 mhv*. Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 1998.
- Asscheman, M., C. Bakker, N. Bienfait, R. Bots, M. Kamp, M. Sanders & M. Tuinder, *Schoolslag. 2 hv*. Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 1999.
- Asscheman, M., C. Bakker, N. Bienfait, D. Ebbers, M. Kamp, M. Sanders & M. Tuinder,

Schoolslag. 3 hv. Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 2000.

PMVO, *Monitoring Tweede Fase. Peiling 4, 1998 – 1999*. <http://www.pmvo.nl>.

Verbeek, J., *Nederlands. Voorlichtingsbrochure havo/vwo. Actuele stand van zaken invoering Tweede Fase*. Enschede, SLO, 1996.